

FILOLOGIA POLSKA

HISTORIA I TEORIA LITERATURY

XIII

Komitety Redakcyjny
„Prac Naukowych Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie.
Filologia Polska. Historia i Teoria Literatury”

Redaktor naczelny
dr hab. prof. AJD Anna WYPYCH-GAWROŃSKA

z-ca Redaktora naczelnego
dr hab. prof. AJD Agnieszka CZAJKOWSKA (redaktor tematyczny)

Sekretarz redakcji
dr Joanna WAROŃSKA

Rada Naukowa

prof. dr hab. Dariusz KOSIŃSKI (Uniwersytet Jagielloński)
prof. dr hab. Dariusz ROTT (Uniwersytet Śląski)
prof. PhDr Maria SOBOTKOVÁ (Univerzita Palackého v Olomouci)
doc. dr Larysa VAKHNINA (Narodowa Akademia Nauk Ukrainy)
prof. dr hab. Andrzej ZAKRZEWSKI (Akademia im. Jana Długosza w Częstochowie)

Recenzenci

dr hab. Katarzyna FAZAN (Uniwersytet Jagielloński)
prof. dr hab. Irena JOKIEL (Uniwersytet Opolski)
prof. dr hab. Jarosław ŁAWSKI (Uniwersytet w Białymstoku)
prof. dr hab. Joanna ŚLÓSARSKA (Uniwersytet Łódzki)

Procedura recenzowania jest zgodna z wytycznymi Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego:

1. Złożone artykuły naukowe wstępnie ocenia Komitet Redakcyjny.
2. Teksty pozytywnie zaopiniowane są kierowane do dwóch niezależnych zewnętrznych recenzentów.
3. Pisemna recenzja kończy się jednoznacznym wnioskiem o zakwalifikowaniu artykułu do publikacji lub o jego odrzuceniu. Jeśli tekst wymaga poprawek, autor otrzymuje recenzję, zawierającą odpowiednie sugestie.

Wersja papierowa czasopisma jest wersją pierwotną

PRACE NAUKOWE
AKADEMII IM. JANA DŁUGOSZA W CZĘSTOCHOWIE

FILOLOGIA POLSKA
HISTORIA I TEORIA LITERATURY
XIII

Częstochowa 2013

Redaktor naczelny wydawnictwa
Andrzej MISZCZAK

Korekta
Paulina PIASECKA

Redaktor techniczny
Piotr GOSPODAREK

Projekt okładki
Sławomir SADOWSKI

© Copyright by Akademia im. Jana Długosza w Częstochowie
Częstochowa 2013

ISBN 978-83-7455-377-3
ISSN 1896-7884

Wydawnictwo im. Stanisława Podobińskiego
Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie
42-200 Częstochowa, ul. Waszyngtona 4/8
tel. (34) 378-43-29, faks (34) 378-43-19
www.ajd.czyst.pl
e-mail: wydawnictwo@ajd.czyst.pl

SPIS TREŚCI

Słowo wstępne	7
I. ROZPRAWY – POWSTANIE STYCZNIOWE W KULTURZE	
Marta SKRZYPEK Obraz kobiety-Polki w późnoromantycznej poezji powstania styczniowego	13
Dorota SAMBORSKA-KUKUĆ Leona Platera droga do bohaterstwa. Z dziejów powstania styczniowego za Dźwiną	23
Ewa TIERLING-ŚLEDŹ „Z kurzem krwi bratniej” Stanisława Stommy w 1963 roku i po 50 latach	35
Joanna WAROŃSKA Pamięć historii w kreowaniu postaw patriotycznych. (<i>Wysocki</i> Władysława Zawistowskiego)	57
Joanna RUSIN Legenda Traugutta i jubileusze. Wybrane przykłady	71
Adam REGIEWICZ Rekonstrukcje historyczne jako edutainment? Przypadek powstania styczniowego	87
Ewelina DZIEWOŃSKA-CHUDY II Liceum Ogólnokształcące im. Romualda Traugutta w Częstochowie – szkoła tradycji i patriotyzmu	105
II. MATERIAŁY O POWSTANIU STYCZNIOWYM	
Larysa VAKHNINA Powstanie styczniowe w źródłach archiwalnych na Wschodzie	125
III. VARIA – ARTYKUŁY I MATERIAŁY	
Beata ŁUKARSKA Karmeliński list mistyczny z XVII wieku w rękopiśmiennych zbiorach Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu	133
Agnieszka JAROSZ Słowo i gest w <i>Księdzu Marku</i> Juliusza Słowackiego	159

IV. RECENZJE

Agnieszka ZŁOTA

Realizacje modelu antropologii transgresyjnej
w dramatach Juliusza Słowackiego 183

Monika KUSEK

Starość (z)interpretowana 189

Jarosław CIEŚLAK

Nieznane oblicza Dwudziestolecia 199

Elżbieta WRÓBEL

Pawlikowska raz jeszcze 203

Słowo wstępne

Czasopismo naukowe pt. „Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Filologia Polska. Historia i Teoria Literatury” – naukowa wizytówka Instytutu Filologii Polskiej AJD w Częstochowie – ukazuje się cyklicznie, na przemian z pracami gromadzącymi dokonania z zakresu językoznawstwa („Językoznawstwo”). Pierwszy zeszyt został opublikowany w 1985 pod redakcją twórcy częstochowskiej polonistyki, prof. Edwarda Polanowskiego. Od tomu V redaktorką była prof. Adela Pryszczewska-Kozołub, tom IX, X i XI redagowały dr hab. prof. AJD Elżbieta Hurnikowa oraz dr hab. prof. AJD Lucyna Rożek. Od roku 2012 Komitet Redakcyjny pracuje w składzie: dr hab. prof. AJD Agnieszka Czajkowska, dr hab. prof. AJD Anna Wypych-Gawrońska, dr Joanna Warońska – sekretarz redakcji.

Do tej pory na stronach czasopisma publikowali wyniki swoich prac badawczych w większości pracownicy Instytutu, magistranci oraz doktoranci. „Prace Naukowe...” towarzyszyły i współtworzyły rozwój naukowy poszczególnych osób i zarazem całego Wydziału, który dziś – dzięki uprawnieniom do nadawania stopnia naukowego doktora w dyscyplinie historia i literaturoznawstwo oraz doktora habilitowanego w dziedzinie historii – posiada status jednostki w pełni uniwersyteckiej. Początkowo publikowano prace różnorodne pod względem tematycznym i metodologicznym, starając się ukazać cały naukowy potencjał częstochowskiej polonistyki. Począwszy od roku 2013, Redakcja podjęła próbę kształtowania czasopisma w oparciu o wcześniej określony materiał historycznoliteracki i kulturoznawczy. Wypracowany temat wiodący został skierowany, prócz rodzimych pracowników nauki, także w stronę badaczy spoza Częstochowy, związanych z różnymi ośrodkami akademickimi. Ma to w zamierzeniu sprzyjać wymianie myśli, inspirować nowe badania, otwierać się na efekty pracy badaczy różnych pokoleń, wreszcie promować nasze środowisko naukowe w Polsce.

22 stycznia 2013 roku minęła sto pięćdziesiąta rocznica wybuchu powstania styczniowego, które było ostatnim akordem polskiej romantycznej formacji intelektualnej i patriotycznej. Trwające nieco ponad rok walki poprzedzone były rozwijającymi się z dużym napięciem na terenie Królestwa Polskiego ruchami niepodległościowymi i demokratycznymi, w których uczestniczyli lub z którymi sympatyzowali czytelnicy poezji Mickiewicza i Słowackiego – przedstawiciele wielu warstw społeczeństwa polskiego. Powstanie styczniowe i wydarzenia je poprzedzające stały się tematem sztuki i literatury, uruchomiły wszechstronną refleksję społeczną i historiozoficzną, nade wszystko zaś określiły egzystencję całych pokoleń, wywłaszczanych, zsyłanych na Syberię, rusyfikowanych, zmu-

szanych do emigracji. Rok 1863 stał się znakiem modernizacji społeczeństwa polskiego, zarówno w wymiarze mentalnym, jak i w sferze działań gospodarczych. Doprowadził do przewartościowania dotąd obowiązujących idei i przeświadczeń.

Inaugurując nowy etap w rozwoju zasłużonych dla częstochowskiej polonistyki „Prac Naukowych...”, Redakcja zaproponowała temat powstania styczniowego jako przedmiot refleksji literaturoznawczej i kulturoznawczej. Zwróciliśmy się do Autorów z prośbą o odpowiedź na podstawowe pytania: o znaczenie tego wydarzenia dla dawnej oraz współczesnej literatury i kultury polskiej, o jego dziedzictwo w nowoczesnym życiu politycznym i społecznym. W sposób szczególny liczyliśmy na wypowiedzi uwzględniające następujące problemy: powstanie styczniowe w literaturze polskiej XIX i XX wieku, powstanie styczniowe w teatrze i dramacie, media wobec powstania styczniowego, znaczenie powstania styczniowego dla przełomu kulturowego połowy wieku, powstania polskie w słowach i czynach cudzoziemców, ikonograficzne przedstawienia ojczyzny i jej historii, formuły polskiego patriotyzmu, figury zbiorowej wyobraźni Polaków, dylematy moralne ruchów spiskowych XIX wieku. Propozycja Redakcji spotkała się z dużym zainteresowaniem zarówno wśród literaturoznawców i kulturoznawców związanych z częstochowską polonistyką, jak i wśród Autorów z innych ośrodków akademickich. W tym miejscu dziękujemy im za naukową refleksję oraz za zaufanie, którym obdarzyli „Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie”, powierzając Redakcji swoje znakomite teksty.

Odzew naukowców zainteresowanych kilkoma z proponowanych zakresów badań nad powstaniem skłonił nas do proponowania innego, niż dotychczas obowiązujący, układu „Prac Naukowych...” poprzez wyróżnienie w części pierwszej tekstów poświęconych tematyce powstańczej w literaturze i kulturze XIX wieku, następnie artykułów będących dowodem na żywotność problematyki Powstania, sposobów jego oceny i swoistej mitologii w czasach nam bliższych, a na zakończenie prezentacji mało znanych materiałów związanych z powstaniem, zgromadzonych w archiwach moskiewskich i kijowskich. Część trzecią „Prac Naukowych...” oddaliśmy artykułom literaturoznawczym dotyczącym innej tematyki, w tym czterem recenzjom nowych publikacji.

Osobna uwaga należy się tekstom dotyczącym powstania.

W pierwszym z nich Marta Skrzypek przedstawia obraz Polki ukształtowany w utworach poetyckich, będących wyrazem literackiej reakcji na wydarzenia początku lat 60. XIX wieku. Przy zachowaniu pełnej świadomości epigońskiego charakteru okolicznościowej poezji wybranych twórców tego okresu, Autorce udaje się udowodnić, że poezja ta mogła pełnić rolę mobilizującą dalsze patriotyczne działania, kształtując równocześnie silny kulturowo wizerunek kobiety-Polki.

Dorota Samborska-Kukuć przenosi nas w mniej znaną przestrzeń wydarzeń powstania toczącego się na terenie Inflant Polskich, przywołując też rolę w kulturze i literaturze rodu Platerów, kojarzącego się przede wszystkim z postacią

Emilii Plater, wślawionego jednak także w czasie powstania styczniowego. Autorka wykorzystuje rzadki materiał literacki, zarówno publikowane, jak i zachowane w rękopisach zbiory opowieści, wspomnień rodowych, artykuły, w końcu tekst dramatyczny, zwracając uwagę na – jak sama pisze – „martyrologiczno-gloryfikacyjny” charakter przedstawionych tekstów, nieodbierający im jednak wartości literackich i kulturowych.

Podobnie temat współczesnego stosunku do powstania, wciąż żywego i wzbudzającego dyskusje, podnosi Ewa Tierling-Śledź, przypominając dwukrotnie opublikowany w „Tygodniku Powszechnym” tekst *Z kurzem krwi bratniej* Stanisława Stommy (w 1963 i w 2008 roku). Pierwodruk i wznowienie zostały burzliwie przyjęte przez odbiorców i spowodowały umiejscowienie powstania styczniowego w kręgu zasadniczych pytań o specyfikę polskich dziejów.

Joanna Warońska w tekście zatytułowanym *Pamięć historii w kreowaniu postaw patriotycznych*. („Wysocki” Władysława Zawistowskiego) przypomina twórczość współczesnego dramaturga, sytuując ją w kontekście problemów związanych z polską historią, w tym szczególnie z powstaniem listopadowym i styczniowym. Autorka, w ślad za utworem Zawistowskiego, podejmuje refleksję na temat znaczenia historii w dwudziestym wieku oraz sposobu jej możliwości istnienia w świadomości nowoczesnych odbiorców sztuki. Drobiazgowa analiza *Wysockiego*, dokonywana poprzez uruchomienie historycznoliterackiego kontekstu przekonuje, że historia stanowi dyskursywny konstrukt i jako taka zajmuje istotne miejsce we współczesności.

Postać i legendę Romualda Traugutta wraz z ideą pamięci o powstaniu, kształtowaną poprzez i z okazji kolejnych jubileuszy, przywołuje Joanna Rusin. Jubileusze okazały się nie tylko pretekstem do historiograficznych wspomnień, ale stały się również podstawą do zmieniającej się interpretacji roli dyktatora i powstania dla polskiej historii i kultury.

Prace kolejnych badaczy podejmują refleksję na temat wychowawczych aspektów powstania styczniowego i jego uczestników, nośnych w czasach współczesnych i ciągle aktualnych w szkolnej edukacji. Adam Regiewicz, w swoim artykule zatytułowanym *Powstanie styczniowe jako przejaw edutainment? Rola współczesnych rekonstrukcji historycznych w kształtowaniu tożsamości kulturowej*, stawia pytanie o istotę i celowość rekonstrukcji historycznych (w tym wypadku powstania styczniowego) oraz o ich wpływ na kształtowanie pamięci kulturowej. Pyta Autor, czy rekonstrukcje pomagają w budowaniu tożsamości kulturowej, a co za tym idzie – narodowej, czy też redefiniują to pojęcie, wpisując je w format współczesnej wyobraźni?

Artykuł Eweliny Dziewońskiej-Chudy przypomina historię jednego z najstarszych częstochowskich liceów ogólnokształcących, noszącego imię ostatniego dyktatora powstania styczniowego, Romualda Traugutta. Odwołując się do powstałych w ostatnim czasie monografii szkoły, Autorka prezentuje tradycję

dydaktyczną i wychowawczą liceum, związaną z osobą patrona i realizowaną przez grono znakomitych nauczycieli.

Część poświęconą powstaniu zamyka tekst Larysy Vakhniny, podającej informacje o źródłach archiwalnych dotyczących powstania, zgromadzonych w bibliotekach i archiwach wschodnich sąsiadów. Artykuł ma też szczególną wartość z powodu wprowadzenia, związanej z ośrodkiem reprezentowanym przez Autorkę, innej perspektywy spojrzenia nie tylko na powstanie, ale i na stosunki polsko-rosyjskie.

Redaktorki tomu zdecydowały się na wydzielenie części Varia, którą przeznaczono na teksty literaturoznawcze o innej tematyce. W niej znalazła się praca Beaty Łukarskiej, która przedstawiła karmelitański list mistyczny z XVII wieku zachowany w rękopiśmiennych zbiorach Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu, a także artykuł Agnieszki Jarosz poświęcony problematyce słowa i gestu w opisie konfederacji barskiej na przykładzie *Księdza Marka* Juliusza Słowackiego.

„Prace Naukowe...” Instytutu Filologii Polskiej zamyka grupa czterech recenzji nowych i najnowszych publikacji literaturoznawczych.

Redakcja